

**Д. С. Мартишин
В. С. Кашлюк**

**РОСІЙСЬКА РЕЛІГІЙНА
ФІЛОСОФІЯ ХХ СТОЛІТТЯ:
ДОСВІД БОГОСЛОВСЬКОЇ
РЕФЛЕКСІЇ**

Монографія

Київ
2021

Рецензенти:

Ян Шафін, протоієрей (prof. ThDr. Ján Šafin, PhD.),
доктор теології, професор (Словаччина)

П. В. Бочков, священник, доктор богословських наук
(Папський богословський факультет у Вроцлаві,
Польща), кандидат юридичних наук

В. М. Воронін, доктор історичних наук, професор

Мартишин Д. С., Кашлюк В. С.

Російська релігійна філософія ХХ століття: досвід богословської рефлексії: монографія / Д. С. Мартишин, В. С. Кашлюк. Київ : Видавництво Ліра-К, 2021. 342 с.

ISBN 978-617-520-180-0

Проаналізовано основні етапи розвитку руської релігійної філософської та соціальної думки з урахуванням специфіки та зв'язку філософії з християнською теологією.

У світлі християнської істини релігійні мислителі осмислювали багатогранні процеси політики, економіки, соціальні та духовні інтереси людства. В умовах глобальних криз ХХІ ст. творчий спадок релігійних філософів стає досить запитаним сучасною наукою.

Для широкої читацької аудиторії, яку цікавлять питання діалогу Церкви, держави, науки і релігії.

© Д. С. Мартишин,
В. С. Кашлюк, 2021

ISBN 978-617-520-180-0

© Видавництво Ліра-К, 2021

ЗМІСТ

Вступ до російської релігійної філософії XX століття	5
Виноски та примітки	92
Духовно-релігійний спадок російської еміграції: С. М. Булгаков, М. О. Бердяєв, С. Л. Франк	97
Виноски та примітки	195
Богослов'я, філософія, життя та християнська віра: протопресвітер Василь Зеньковський, П. М. Євдокимов, протопресвітер Олександр Шмеман, протопресвітер Іоанн Мейєндорф	201
Виноски та примітки	287
Література	293

**ВСТУП ДО РОСІЙСЬКОЇ
РЕЛІГІЙНОЇ ФІЛОСОФІЇ
XX СТОЛІТТЯ**

Нині, як і в минулому, у Православній Церкві, науці та суспільстві відбувається політична трансформація, визначення духовних векторів руху суспільства, переоцінка багатьох духовних цінностей, також переосмислення власної історії. Християнин знаходиться перед новими викликами цивілізації, складними болючими богословськими та філософськими питаннями буття, коли все, чим жив світ християнства раніше, у що вірила Церква, оголошується вигаданим, ілюзорним та неспроможним, а нові парадигми культурного невігластва, варварства та політичної маніпуляції оголошуються справжніми та прогресивними.

Чимало православних християн стоїть перед складним вибором: суворо додержуватися консервативних та архаїчних моделей розвитку суспільства минулого, або ж, переглянувши виклики історії, почати сповідати нові парадигми модернізації та духовного оновлення буття. І самі питання рефлексивного осмислення християнської богословської думки, духовного оновлення людства посідали чільне місце у творчості російських богословів

та філософів післяжовтневого закордону. Причина нашого дослідницького зацікавлення обумовлена прагненням російських інтелектуалів-емігрантів – богословів і філософів – зберегти живу православну віру, спадкоємність російської культури, не відірватися від коріння своєї духовної родини: богослов'я, літургійного життя та історії Православної Церкви. Це є актуальною темою сьогодення для православного співтовариства пострадянського простору.

Історики, філософи зазначають, що в Росії напередодні 1917 року відбувся потужний сплеск релігійного руху, футурології, поезії та мистецтва. Цілком очевидно, що скарбниця світової релігії, культури, філософії та літератури поповнилася багатьма геніальними творами релігійних мислителів. Дослідниками визначено три парадигми трансформації російської культури: релігійна філософія, поезія та мистецтво¹. Ці головні напрями епохи Срібного віку досягли найвищого рівня всієї світової духовної культури. Подібні досягнення й дали деяким дослідникам підставу характеризувати даний історич-

ний період “зоряним часом” російської філософії, літератури та релігійної думки.

Науково-богословський підхід до філософського спадку Л. І. Шестова (1866–1938), А. В. Карташова (1875–1960), М. О. Бердяєва (1874–1948), С. Л. Франка (1877–1950), П. М. Євдокимова (1901–1970), В. М. Лосського (1903–1958) та богословського досвіду протоієрея Сергія Булгакова (1871–1944), протопресвітера Василя Зеньковського (1881–1962), протоієрея Георгія Флоровського (1893–1979), протопресвітера Миколая Афанасьєва (1893–1966), протопресвітера Олександра Шмемана (1921–1983), протопресвітера Іоанна Мейєндорфа (1926–1992) надають можливості краще зрозуміти та оцінити есхатологічне вчення Православної Церкви. До сфери наукових зацікавлень богословів і мислителів входили релігійні, богословські, філософські та культурологічні питання. Їхньому перу належать фундаментальні праці, що вплинули на розвиток християнської богословської думки й апологетики.

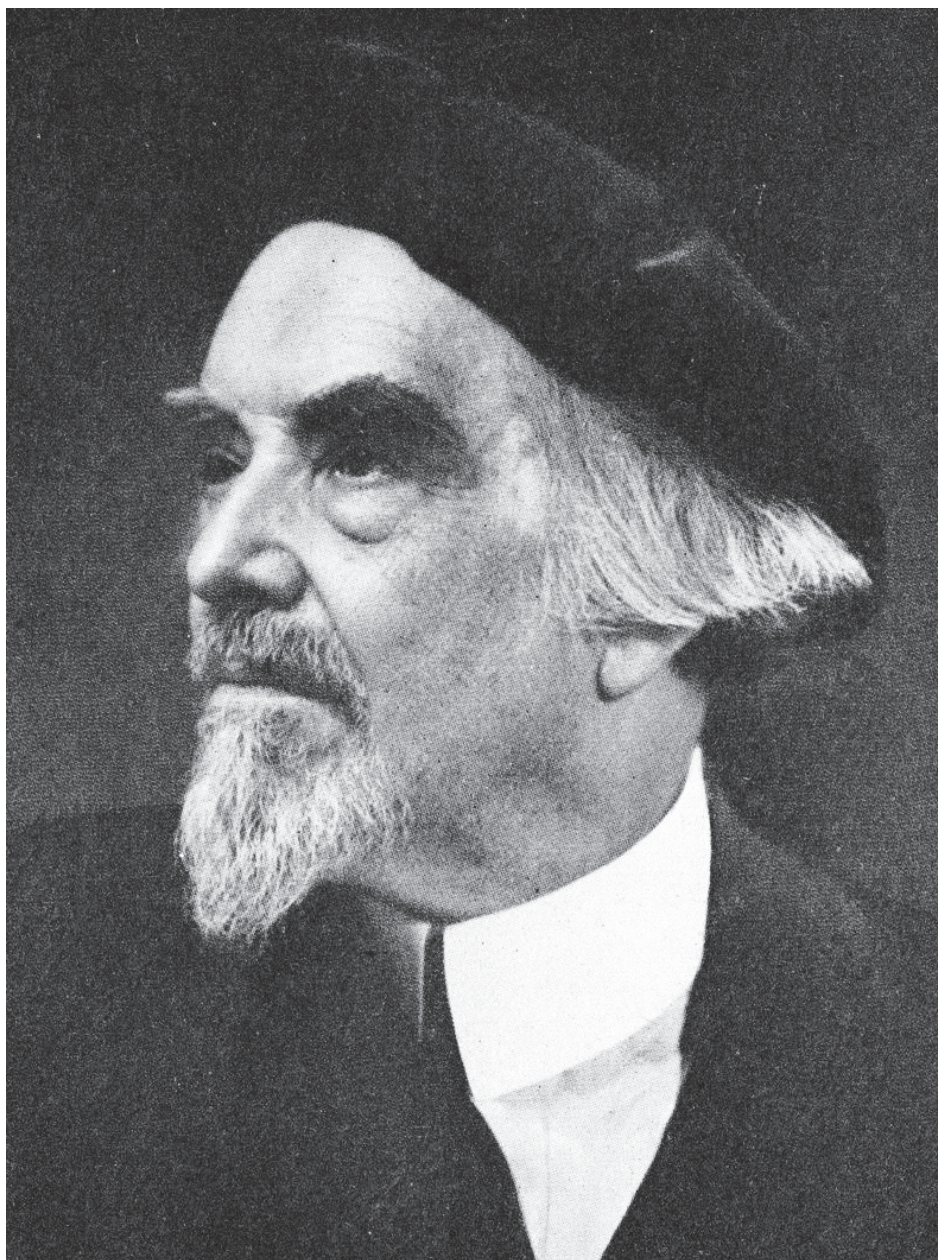
Духовно-релігійний спадок російської еміграції має особливе значення в історії

філософської та богословської думки. Сучасна людина, перебуваючи в стані здобуття власної ідентичності, інтенсивного пошуку істини, завжди може звернутися до філософсько-богословських та духовних ідей представників російської еміграції. Православні богослови та релігійні філософи надихалися прагненням вказати суспільству релігійний вихід із загальної духовної та політичної кризи людства. Цілком очевидно, що християнська есхатологія допомагає людині в пошуку відповідей на численні питання, які висуває сучасне життя.

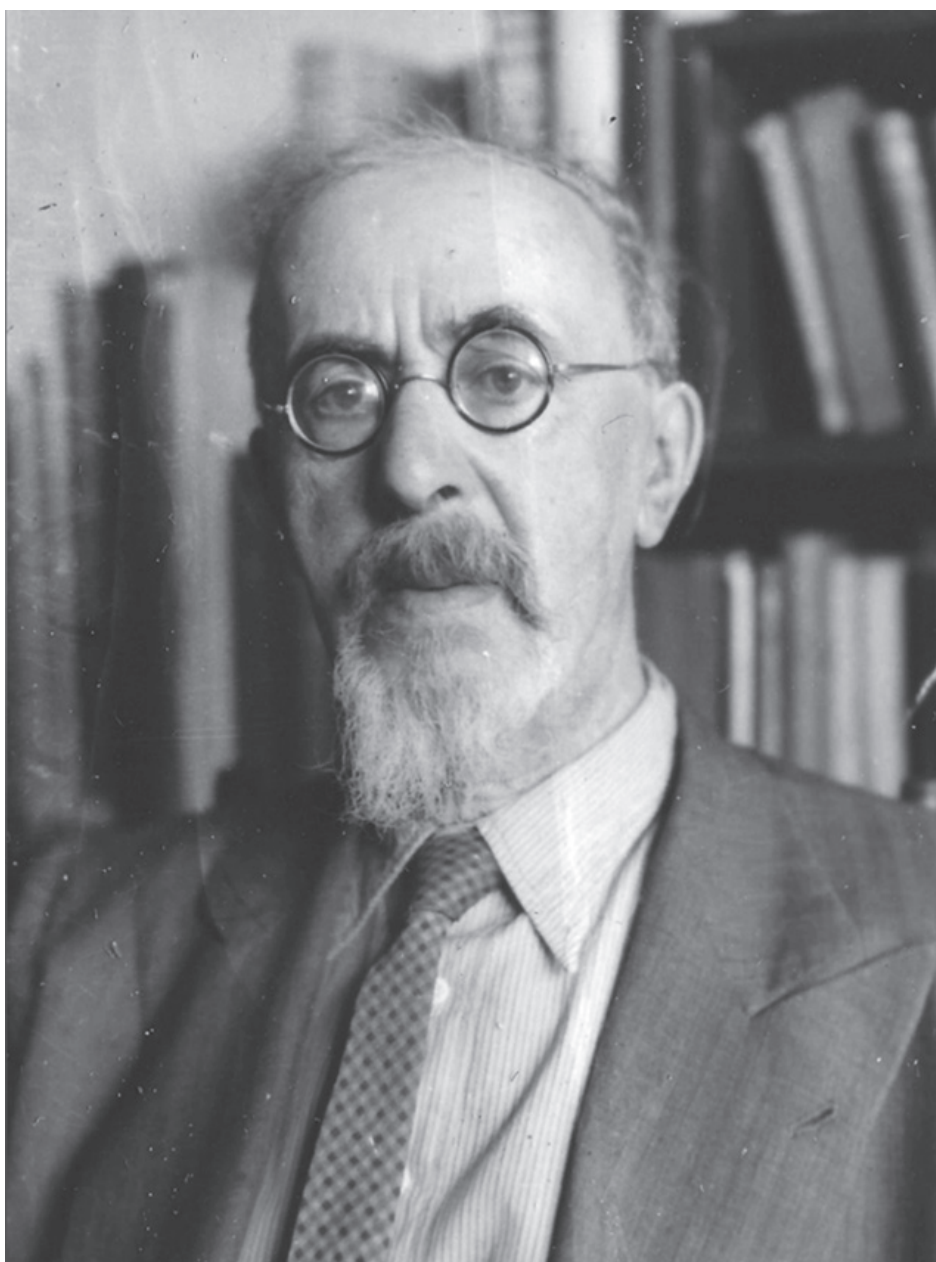
Визначні священнослужителі, богослови, філософи, визнані світовою науковою спільнотою, прагнули до вичерпного розкриття метафізичних основ людського буття, гносеології, есхатології, філософії, політики, етики та історії християнства. Російська релігійна філософія, яка суттєво вплинула на становлення і розвиток сучасної філософської та богословської думки, являє собою складне багатогранне явище і водночас теоретико-практичне знання, що включає філософію, етику, онтологію, релігійну свідомість, духовний

**Карташов Антон Владимирович
(1875–1960)**

**Бердяев Никола Александрович
(1874–1948)**

**Франк Семен Людвигович
(1877–1950)**

**Євдокимов Павло Миколайович
(1901–1970)**

досвід і релігійну діяльність людства. Російська релігійна філософія осмислює себе такою за наявності християнського богослов'я, але паралельно вона наділена великим скептицизмом, критицизмом та авторським індивідуалізмом, що робить її сьогодні особливо запитаною й актуальною за доби дискусій та пошуку шляхів суспільного розвитку країн пострадянського простору. Доречно зазначити, що релігійна філософія також осмислює та пояснює тексти Святого Письма Старого й Нового Завіту, осягає догматичне богослов'я Православної Церкви, але їй притаманні плюралізм, свобода мислення, дерзотність, сумніви, скепсис, рефлексія та постійна динаміка ходу думки.

Релігійній філософії властиве загострене відчуття необхідності зрозуміти, прояснити, відкинути, піддати сумніву межові засади релігійного досвіду. Це, звичайно, розширює сферу філософського пошуку, змушує дослідника відмовитися від суто храмового церковного благочестя, канцелярського послуху священноначалю Церкви. Релігійна філософія не обмежується лише догматичним бого-